

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’deki Planlı Kalkınmanın Eğitim Kurumu Olarak Halk Eğitimi Merkezleri

Mehmet Güven Avcı¹ , Elif Kiran²

Öz

Eğitim, tarihin her döneminde ekonomik ve toplumsal değişimlerin sonucunda istendik bireye ulaşmanın en önemli aracı olmuştur. Yetişkin eğitimi bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. Bu önem yetişkin eğitiminin örgün eğitime göre daha kısa süreli olması ve dolayısıyla sonuca daha hızlı ulaşması ile uygulanan eğitim programlarının esnek yapısından kaynaklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tartışılmaya başlanan kalkınma düşüncesi, 1980’li yıllara kadar sürecektir olan yeni bir ekonomik ve toplumsal anlayışın doğmasına yol açmıştır. Kalkınma tartışmaları Batı kapitalist merkezlerinde refah politikaları ile sonuçlanırken, bu merkezlerce “geri kalmış”, “az gelişmiş”, gelişmekte olan” gibi kavramlarla tanımlanan batı dışı toplumlara önerilen ise planlı kalkınma olmuştur. Ekonomik bir içerikle tanımlanan kalkınma kavramı giderek toplumsal değişimleri de içeren bir kavram haline gelmiştir. Kalkınma düşüncesinin Batı dışı toplumlara yansımada toplumsal içeriğin daha da önem kazandığı görülmektedir. Konuya Türkiye özelinde bakıldığında kalkınma düşüncesinin bir taraftan ekonomik olarak tartışılırken diğer taraftan modernleşme süreci ile birlikte değerlendirilmekte olduğu ve önemli bir toplumsal değişimi hedeflediği görülmektedir. Yürütülen tartışmalarda ise halk eğitimi öne çıkmaktadır. Bu çalışma 1950’li yılların ortalarında kurulmaya başlanan ancak 1960 sonrasında oldukça aktif hale gelen halk eğitimi merkezlerini kalkınma düşüncesi çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Keywords: Kalkınma • Planlı kalkınma • Türkiye • Toplum kalkınması • Halk eğitimi • Modernleşme

Community Houses: Education Institutions for Planned Development in Turkey

Abstract

Throughout history, education has been one of the most influential means of becoming the ideal individual, and adult education has a special importance to this end. This importance stems from the flexible nature of these education programs and from the fact that adult education is shorter than formal education and thus reaches its aim faster. The notion of development that emerged after the Second World War led to the adoption of a new economic and social understanding that continued until the 1980s. As a result of this understanding, Western capitalist powers sought to sell this understanding to non-Western societies, which they have defined and continue to define as underdeveloped and developing. Though primarily defined in an economic context, the concept of development has gradually come to include social change and the concept of community development is particularly noteworthy. Throughout Turkish history, the notion of development has been discussed through the purview of economics and modernization, the latter being related to social change. Consequently, public education finds itself at the fore in these discussions. This study evaluates the community centers established throughout Turkey in the mid 1950s and their role in societal development.

Keywords: Development • Planned development • Turkey • Social development • Public education • Modernization

1 Sorumlu yazar: Mehmet Güven Avcı (Dr. Öğr. Üyesi), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ Türkiye. Eposta: mehmetguvenavci@gmail.com ORCID: 0000-0003-4519-215X

2 Elif Kiran (Dr. Öğr. Üyesi), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ Türkiye. Eposta: ekiran@nku.edu.tr ORCID: 0000-0002-8039-3822

Atıf: Avcı, M. G. ve Kiran, E. (2020). Türkiye’deki planlı kalkınmanın eğitim kurumu olarak halk eğitimi merkezleri. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 863–887. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.2.0062>

Extended Summary

The concept of development has mostly been used as a synonym of or in place of various other concepts like progress, development, modernization, and industrialization. These terms imply that development is directly linked to economic issues. However, as it is the case for every societal issue, the concept of development is also directly linked to diverse fields in addition to the economy. Those studies that examine different facets of development must, therefore, collaborate with other areas of academia. This study highlights the concept of development and how it has manifested practically in society and its relationship with public education in Turkey. Education, as a social institution, occupies a central place in Turkey's development plans because its modernization period sought to use education to "catch up" with the West in nearly every area and to mold the entire society into a Western one. Together with formal education, public education was instrumentalized to modernize society and—given that development and modernization are used synonymously in Turkish—to cause it to develop. Being both modern and developed are therefore so intrinsically intertwined that it is as if they are merely two sides of the same coin, inseparable from each other. Development prioritizes the progress of countries on social and economical terms, labeling countries, most of which are located outside of the Western world, as being underdeveloped, developing, or undeveloped. This veritable quest for development emerged following the Second World War and has become an issue upon which all industrialized countries, including arch-rivals, have agreed. Mostly supported by international organizations and Western countries, development discourse has evolved into a type of planned development, leading to prescriptions for precipitating socio-economic development being given to countries considered to be moving too slowly in their journey toward progress. One of the most prominent items of these road maps is education. In addition to formal education, adult education is held to have the potential to instigate rapid progress and development. Seen as a tool for social progress (Lindeman, 1945, p. 4), adult education has undergone constant content changes to align it with the needs of the era. The fact that adult education programs are both short term and flexible facilitates makes them easy to be restructured in accordance with society's changing needs. Indeed, adult education, given that it allows one to obtain one's desired goals more rapidly than formal education, has always been given precedence during periods of social upheaval and change.

After the Second World War, Western capitalism implemented Keynesian welfare policies and non-Western societies were motivated toward development through industrialization as a way to achieve prosperity. Managing development in a planned way has been presented as the basic prerequisite for receiving foreign aid and investments. This requirement ensures the controlled integration of so-called underdeveloped countries while also allowing for third-party countries to intervene whenever they deemed it necessary (TMMOB, 2007, p. 6). The desire of non-Western

countries to reconstruct their society through the planned development approach proposed by the West laid the groundwork for both adult and public education's significance during this period.

During the years following the Second World War, Turkey began to employ public education flirt with the notion of public education. However, it was not until 1960 that public education became a fundamental education policy, at which point public education centers were founded throughout the country. Directly tethered to the concepts of development, modernization and progress, public education and the curriculum it would teach were organized accordingly.

A look at the timeline of adult education in Turkey reveals that periodical changes have occurred in response to the needs of each period. Established in the 1930s, Community Houses (Halk Evleri) were instrumental in disseminating the national identity that the new regime wanted to impose. During the 1960–1980s, however, public education centers that conducted both cultural and professional activities emerged to inoculate the prevailing notion of development during that period as a transition from public education to non-formal education was underway at that time. Naturally, this brought about changes in educational content. After 1980, neo-liberal policies highlighted the concept of life-long learning instead of non-formal education, and adult education was again reorganized to fit this ideology.

The literature examining this period reveals that public education was presented as the solution to many perceived social woes, like the economy, culture, women, youth, democracy, regional differences, and leisure. Many issues were dealt with in relation to public education. This understanding has also been resonated in the development plans executed since 1963. Specifically, public education was widely included in the first two development plans.

The post-Second World War notion of development and the Western model of planned development were implemented after the 1960 military coup in Turkey. The first five-year development plan prepared by the State Planning Organization was published in January 1963. Eleven development plans have since been made. However, planned development was an economic and political choice only between 1960 and 1980. The growing influence of neo-liberal policies after 1980 led to a change in Turkey's economic and political understanding, as was the case for the entire world. Accordingly, we have chosen the first four development plans and the importance of public education described in these plans to constitute the core issue of this study. We have examined several aims of public education included in these plans, including educating women, environmental consciousness, technical information, and vocational education. With all that said, however, it still must be emphasized that all forms of such education were formulated to reach the ultimate goal of being developed, modernized, and westernized.

Türkiye’deki Planlı Kalkınmanın Eğitim Kurumu Olarak Halk Eğitimi Merkezleri

Kalkınma kavramı çoğunlukla “ilerleme”, “gelişme”, “modernleşme”, “sanayileşme” gibi diğer kavramların eşleniği olarak ya da bunlar yerine kullanılmagelmiştir. Bu eşdeğer kavramlardan da anlaşıldığı üzere “kalkınma” kavramının gerek zihinlerde ilk oluşturduğu anlam gerekse araştırmalarda ele alındığı bağlam iktisadi meselelerle iç içe geçmiş durumdadır. Oysaki bireye ve topluma dair diğer tüm kavramlarda olduğu gibi “kalkınma” kavramı da ekonomi alanıyla sahip olduğu organik bağların yanında diğer pek çok konu ile etkileşim içerisindedir. Dolayısıyla, kalkınma konusunu araştırma nesnesi olarak ele alan çalışmalar aynı anda sayısız farklı bilim dalı ile dirsek temasında bulunmaktadır. Bu makalede, kalkınma konusu toplumsal görünüşleri açısından irdelenmiş ve Türkiye özelinde kalkınma planları kapsamında eğitim kurumunun halk eğitimi boyutunun hem özne hem de nesne şeklinde tezahürü mercek altına alınmıştır. Eğitim kurumu kalkınma hedeflerine ulaşmada oldukça yoğun bir şekilde işlevselleştirilen bir itici güç olmasının yanında önceden tayin edilmiş varış noktasına giden yolculuğun üzerinde olan ve kendisine dair hayati değişiklikler yapılması gerektiği düşünülen duraklardan biri olmuştur. Kalkınma hedeflerinin eğitim kurumu aracılığı ile daha hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebileceğine dair güçlü kanaatler, eğitimi kalkınmanın ideolojik kurumlarından biri haline getirmiştir.

Toplumsal bir kurum olarak eğitimin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun toplum olarak örgütlenmesi bilgi aktarımını her zaman gerekli kılmıştır. Yetişkin eğitimi bu anlamda bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar temelinde yürütülen bir eğitim olmuştur. Modern toplumla birlikte ise yetişkin eğitiminin planlı bir şekilde, bireysel ihtiyaçların ötesinde, mevcut iktidarlar düzeyinde ve hedeflenen toplumsal değişimler doğrultusunda yapılandırıldığı görülmektedir. Bu durum yetişkin eğitim program içeriklerinin dönemsel koşullara göre hızlı bir biçimde değişikliğe uğramasına neden olmuştur.

Tarihsel olarak bakıldığında planlı ve düzenli bir biçimde yapılan yetişkinlere yönelik eğitimin içeriğinin toplumsal ve siyasal koşullarla belirlendiği görülmektedir.

Örneğin, Amerika’da bir zamanlar “Amerikalılaştırma” eğitimi olarak ya da “işe yerleştirmek için eğitim” anlamında kullanılmıştır. Bir ülkede okuma yazma eğitimi olarak görülürken, bir başka ülkede erkin (liberal) eğitim olarak algılanmıştır. ... Yetişkin eğitimi İngiltere’deki kullanış biçimiyle yetişkinler için düzenlenen ve mesleki amaçları olmayan eğitsel etkinlikleri belirtirken, diğer ülkelerde mesleki amaçları olan etkinlikleri de içermektedir (Okçabol, 2006, s.18, 19).

Yetişkin eğitiminin bu esnek ve araçsal yapısı dönemlere göre farklı isimlerle adlandırılmasına da yol açmıştır. Yaygın eğitim, dönüşlü eğitim, sürekli eğitim, halk eğitimi, hayat boyu eğitim gibi kavramsallaştırmalar dönemsel ihtiyaçların sonucudur.

Savaş, ekonomik değişim ve bunalımlar, bağımsızlık savaşları gibi toplumsal olaylar yetişkin eğitiminin içeriğini belirleyen etkenlerdir. Bağımsızlık savaşları sonucunda

kurulan devletlerde milli kimliğin oluşturulmasının en büyük araçlarından birisi yetişkin eğitimi olmuştur. Diğer taraftan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ülkelerin yeniden yapılanma çabalarında yetişkin eğitiminin önemli bir araç olduğu görülmektedir. Ekonomik bunalım dönemlerinde de toplumsal çözülmeyi önleme amacıyla yetişkin eğitimi kullanılmıştır. Bu durumun önemli örneklerinden birisi ABD'de Genç Hristiyan Erkekler Birliği ile Genç Hristiyan Kadınlar Birliği'nin yürüttüğü yetişkin eğitim faaliyetleridir. 1929 ekonomik bunalımı öncesinde ABD'de yoğun bir biçimde yapılan işçi eğitimleri bunalım yıllarında azalmış ve bunun yerini silahlı kuvvetlerin isteğiyle yukarıda belirtilen örgütlenmelerin yürüttüğü kültürel ve ideolojik eğitimler almıştır (Okçabol, 2006, s.108).

Türkiye'de yetişkin eğitiminin seyri incelendiğinde de dönemsel değişimler net bir biçimde görülmektedir. 1930'lu yıllarda kurulan ve dönemin önemli kurumlarından birisi olan halkevleri yeni rejimin milli kimlik inşasının önemli aktörü olmuştur. 1960-1980 arasının etkin kurumu ise kalkınma düşüncesi doğrultusunda hem kültürel hem de mesleki faaliyetler yürüten halk eğitimi merkezleridir. Dönem içerisinde halk eğitimi kavramından yaygın eğitim kavramına geçiş olmuştur. Bu geçiş eğitim içeriğindeki değişimi de beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası ise uygulanan neo liberal politikalar yaygın eğitim yerine hayat boyu öğrenme kavramını öne çıkarmış ve yetişkin eğitimi bu doğrultuda örgütlenmiştir.

“Halk eğitimi” kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında öne çıkan yetişkin eğitimi kavramlarından birisidir. Kavram savaş sonrasında kalkınma düşüncesinin ürünüdür ve kalkınmanın gerçekleşmesinde eğitimin önemine dair yapılan vurgu ile birlikte dönemi simgeleyen kavramlardan birisi haline gelmiştir. Dönemin literatüründe kalkınma, toplum kalkınması, eğitim, halk eğitimi kavramlarının sık sık birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyi ile gelişmişlik arasında kurulan ilişkinin kalkınma düşüncesinin temel savlarından birisi olması ve “demokratik değerlerin ve modern yaşam biçiminin yerleşmesinde eğitimin önemli bir işlev gördüğü” söyleminden kaynaklanmaktadır (Buyruk, 2016, s.113).

Genel Hatlarıyla Kalkınma

İlerlemeci kalkınma insan ırkının ahlaki, fiziksel ve entelektüel açılardan ehlileştirilmesini gerektirdi
(Coven ve Shenton, 1995, s. 32).

Zihinlerde ilk oluşturduğu mana iktisadi olguları çağrıştıran kalkınma kavramı derin bir analize tabi tutulduğunda ekonomik zaviyenin yanında politik ve sosyal olanlar başta olmak üzere pek çok farklı çalışma alanına değen yan anlamları ile gün yüzüne çıkmaktadır. İşaret ettiği ilk anlam olan ekonomik kalkınma temelde beş ana hedefi kapsamaktadır. Bunlar: kendi kendine devam eden büyüme, üretim modellerinde

yapısal değişiklikler, teknolojik gelişim, sosyal, politik ve kurumsal modernleşme ve kişilerin yaşam koşullarının her yerde iyileştirilmesidir (Adelman, 2000). Bu beşli gruplamadan da görüldüğü üzere her ne kadar başına “iktisadi” nitelendirmesini almış olsa da kalkınma söz konusu olduğunda sosyal meseleler de ön planda olmaktadır. Dolayısıyla kalkınma söz konusu olduğunda aynı zamanda “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların, devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun bütünüyle kaynaştırılması, ulusal kalkınma çabalarına tam ölçüde katkıda bulunmalarının sağlanması süreci” (Geray, 1968, s. 156) şeklinde tanımlanan toplum kalkınması manası da anlaşılmaktadır. Konu sosyoloji bilimi açısından ele alındığında iktisadın toplumsal kurumlardan biri olduğu, dolayısıyla diğer kurumlar ile sürekli ve karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. “Kişilerin temel sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş, onaylanmış ve birleştirilmiş tarzlarda oynadıkları, oldukça sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısı” (Fitcher, 2016, s. 140) şeklinde tanımlanan sosyal kurumlar aile, din, iktisat, hukuk, eğitim ve boş zamanları değerlendirme olmak üzere altı adettir. Bu kurumların herhangi birinde gerçekleşen olumlu olumsuz değişimler diğerlerini de doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilemektedir. Bu çalışma, kalkınmanın toplumsal yansımalarını mercek altına alıp özellikle eğitim kurumu üzerine etkilerini Türkiye’deki halk eğitiminin yaşam serüveni bağlamında incelemektedir. Meseleyi bu bağlamda ele almadan önce kalkınmayı genel hatlarla incelemek ve tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelerde kalkınmanın izini sürmek yerinde olacaktır. Bu amaçla öncelikle kalkınma söylemini hazırlayan ve güçlendiren tarihsel arka planı incelemek gerekmektedir. Kalkınmanın bir ideal olarak ortaya çıkışına dair yapılan çalışmalar başlangıç noktası olarak İkinci Dünya Savaşı’nı işaret etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri dünya tarihinde benzeri görülmemiş bir güce ve sürekliliği sahip olan üretici bir makine haline gelmiştir. Tartışmasız bir şekilde dünyanın merkezine oturarak dünya lideri haline gelen ülke bu güçle yetinmeyip daha fazlasını talep etmiştir. Dünya üzerindeki bu yeni pozisyonunu tamamen görünür hale getirmek ve bunu sürekli kılmak istemiştir. Bu amaçla bir kampanya yürütmeye başlamışlardır ve bu sürecin başlangıcı 20 Ocak 1949’da Başkan Truman’ın göreve gelmesiyle gerçekleşmiştir. Dünya tarihine damgasını vuracak bu yeni dönemin adı “kalkınma çağı”dır. Döneme damgasını vuran isimlerden Truman’ın bir konuşmasında sömürgeleştirme faaliyetlerinin kendi planlarına dâhil olmadığı bunun yerine gelişmemiş bölgelerin gelişmesine yönelik faaliyetlerin yürütüleceği vurgulanmıştır. “Gelişmemiş” sözcüğü ilk defa bu bağlamda kullanılmıştır. Bu kullanımla Truman kalkınma kelimesinin anlamını değiştirmiş, sembolünü oluşturmuş, kelimeye olumlu bir anlam yüklemiştir ve o andan beri “kalkınma” kelimesi Amerikan hegemonyası dönemini işaret eder hale gelmiştir (Esteva, 2010). Başkan Truman’ın konuşmasından sonraki bu dönem dünya üzerindeki iki ana grubu -sömürgeleştiren ve sömürgeler- aynı çatı altında birleştirmiştir. Çünkü o dönemin hâkim düşüncesi para ve siyasi iradenin

bu iki grup arasındaki boşluğu doldurmak için yeterli olacağı fikridir. Genel bir mutluluk halinin ulaşılabilir bir hedef olduğu fikri yalnızca kendi yaşam koşullarını iyileştirmek isteyenler tarafından karşılık bulmakla kalmamış uluslararası boyutta sosyal adaletin sağlanmasını arzulayanlar tarafından da kabul görmüştür. Diğer bir deyişle, içerdiği tüm umut ve beklentilerle birlikte kalkınma kelimesi sonradan kendisini eleştirecek olanlar tarafından bile ilk başlarda oldukça ciddi bir şekilde dikkate alınmıştır (Rits, 2010, s. 20).

Literatüre bakıldığında görülmektedir ki diğer kavramlarda olduğu gibi kalkınma kavramı da zaman içerisinde farklı önem ve manalar kazanmıştır. Kalkınma kavramının teorik ve pratik boyutları değişim geçirmeyen statik varlıklar değildir. Zaman içerisindeki onca sürekliliğine rağmen, kalkınma söylemi de dilini, stratejilerini ve uygulamalarını değiştirmektedir. Bu değişimin altında yatan sebeplerden biri gücün kimin elinde bulunduğu ve kimin kimi yönettiğinde meydana gelen değişikliklerle arasındaki karşılıklı ilişkidir (Crush, 1995 s. 7). Lakin tüm dönemlerde ortak olan ve hala geçerli olan durum kalkınma kavramının kullanıldığı tüm metin ve zeminlerde bu kavramın *gelişme, ilerleme, büyüme, modernleşme* gibi kelimelerin eş anlamlısı olarak ya da onlar yerine kullanılmasıdır. Diğer bir deyişle, kalkınmanın kavramının büyüme, evrim, olgunlaşma gibi kelimelerle bağımlı koparması mümkün değildir. Kalkınma kelimesi her zaman arzu edilen bir değişim, basitten karmaşığa, aşağıdan yukarıya, kötünden iyiye doğru bir değişimi işaret eder. Kişinin gerekli, kaçınılmaz uluslararası bir kanun yolunda ve arzu edilen bir hedefe doğru ilerlediği için doğru yolda olduğunu söyler. Kalkınma kelimesi yüzyıl önce ekolojinin kurucusu olan Haeckel'in verdiği manayı korumaktadır. Haeckel'e göre kalkınma bizi saran tüm gizemleri onun aracılığıyla çözebileceğimiz ya da en azından bize çözüme giden yolda önderlik edecek olan sihirli bir kelimedir (Esteva, 2010, s. 6). Buna ek olarak bilinmektedir ki kalkınma sürecindeki faaliyetler çevre kirliliği başta olmak üzere pek çok olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, kalkınmanın tam anlamıyla bir tanımı yapabilmek için çevre, biyosfer, doğal kaynakların korunması ve her şeyin ötesinde milyonlarca insanın sürekli fakirleşiyor olması gibi yıkıcı yan etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Rits, 2010, s. 24).

Kalkınma söz konusu olduğunda ön plana çıkan pek çok konu bulunmaktadır. Bunların en öne çıkanlarından bir tanesi evrimdir. Sosyal evrim paradigmalarına göre toplumlar kademeli olarak ilerleme kaydederler ve bunun bir örneği geleneksel yapıdan modernizme doğru gerçekleşen değişimdir. Kalkınmanın bir diğer önemli bileşeni ise teknolojik ilerlemedir. Bu ikisinin yanında maddi unsurların da kalkınmada oldukça etkili oldukları bilinmektedir. Para örneği üzerinden değerlendirildiğinde bu maddi varlığın bireyin yaşam kalitesinin ölçülmesindeki temel unsur olduğu ve kazanılan para ile gerçekleştirilen ilerleme arasında doğru orantı olduğu görülmektedir. Tüm modern bireyler akılcı ve bencil bir açgözlülük tarafından motive edilmekteler. Bununla

birlikte kişilerin gelirlerinin artışının diğerlerine de olumlu etkilerinin olduğu bilinmektedir. Örneğin ailede bir üyenin kazancının artmasının diğer üyelerin de yararına olması beklenir fakat modernleşme sürecinde yaşananlar bu tabloya uygun şekilde gerçekleşmemiştir. Şöyle ki teknoloji ve gelirden meydana gelen artış dünyanın tümü ile diğer bir deyişle gelişmiş ülkelerin dışında kalanlara da sunuluyorsa eğer niçin modernleşme sürecinde birtakım tökezlemeler yaşanmıştır? Evrimcilere göre geleneksel kültür özelliklerine burada bir engel oluşturmaktadır. Kültür çoğu zaman daha az evrimleşmiş olanlar tarafından sergilenen adet ve ritüellerin somutlaşmış halidir (Crewe ve Harrison, 1999, s. 2).

Kalkınma kelimesi büyüme ve gelişme kelimelerinin eş anlamlısı olarak kullanıldığında bir nesne ya da organizmanın potansiyelinin ortaya çıktığı ve sonucunda tamamlanmış doğal haline ulaştığı bir süreci ifade eder. Ayrıca, bu kavramın metaforik kullanımı bitki ve hayvanların doğal büyümesini açıklamada kullanılır. Bu metafor ile kalkınma hedefinin ve daha sonrasında bunun programı ortaya konulmuştur. Biyoloji biliminde, canlı varlıkların gelişimi ya da evrimi organizmaların genetik potansiyellerini kazandığı süreci anlatmada kullanılan bir kavramdır. Bu bitki ya da hayvan genetik programını tamamlamada başarısız olduğunda gelişim sekteye uğrar. Bu vakalarda büyüme bir gelişme olarak değil de anomali olarak adlandırılır. Bu biyolojik metaforun sosyal alanda kullanılmaya başlanması 18. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Sosyal tarihin muhafazakâr babası Justus Moser 1768 yılında *Entwicklung* kelimesini sosyal değişimin kademeli sürecini ifade etmek için kullanmıştır. Birtakım politik durumların değişiminden bahsederken bu değişimlerin doğal süreçler olduğunu vurgulamıştır. 1774'te Herder dünya tarihine dair yorumlamalar yaparken tarihsel gelişimin doğal gelişimin bir devamı olduğunu ve her ikisinin de Allah tarafından yaratılmış olan evrenin homojen gelişiminin bileşenleri olduğunu söylemiştir. 1800lere gelindiğinde *Entwicklung* dönüşlü fiil olarak kullanılmaya başlanmış ve kendi kendine gelişim moda haline gelmiştir. Yani, evrenin popüler algılanışında yaratıcı fikri ortadan kalkmaya başlamış ve yaklaşık yirmi yıl sonra özneye kendi gelişimini başarmanın yolları açılmıştır. Gelişme Marx'ın çalışmalarının ana kategorisi haline gelmiş ve doğal yasalarla birlikte ortaya çıkan tarihi bir süreç şeklinde ortaya çıkmıştır. Hegelyan tarih anlayışı ve Darwinist evrim kavramı gelişme olgusu içinde iç içe geçmiş ve Marx'ın bilimsel atmosferi ile güçlenmiştir. Zaman içerisinde bu metafor vahşi bir sömürgeleştirme gücüne dönüşmüş ve çok geçmeden politikacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Tarihi, özünde gerekli ve kaçınılmaz kader olan bir programa dönüştürmüştür. Endüstri odaklı bir sosyal yaşam ulaşılması gereken son nokta olarak görülmüş ve bu adımın insanoğlunun kodlarında var olan potansiyelin ortaya çıkması, mantıksal bir evrimin sonucu olduğu düşünülmüştür. Yani tarih Batılı manada yeniden formüle edilmiştir. Kalkınma metaforu küresel hegemonyaya Batılı bir tarih anlayışı sunmuş ve farklı kültürlerin kendi sosyal yaşam formlarını tanıtmaya imkânını gasp etmiştir. Kalkınmanın ancak kuşatma sonrasında mümkün olabileceği düşünülmüş ve

bu ön adımda bilimin yasaları yaratıcının yerini almıştır. 18. yüzyılda kalkınmaya dair kullanılan bu metaforlar 19. yüzyılda gündelik dilin bir parçası haline gelmiş ve “kalkınma” kelimesi pek çok yan anlam içerir olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde kavramın farklı bir kullanımı başlamıştır. O günden beri kentsel kalkınma, kent mekânının yeniden yapılanması, kentsel yapıların homojen bir şekilde endüstriyel üretimi ve özel restorasyonlar manasına gelmektedir (Esteva, 2010).

Tarihsel arka planı bu şekilde özetlenebilecek olan ve içerdikleri manalar itibariyle güçlü destekçileri olduğu kadar azımsanamayacak ölçüde itirazcıları da olan *kalkınma*, *büyüme*, *ilerleme*, *gelişme*, *modernleşme* kavramları farklı alanlardan pek çok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Kalkınma ve bahsi geçen bu eş anlamlılarının olumlu ve kendilerine bel bağlanan bir zaviyeden sunulduğu metinler çoğunlukla uluslararası kuruluşların çalışmaları olmaktadır. Örneğin Dünya Bankası'nın (Adelman, 2000) yılında yayınladığı bir kalkınma raporunda kalkınma sürecinin ülkelere öğrettikleri şu şekilde yayınlanmıştır:

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları mümkündür; ekonomik kalkınma süreci çok boyutlu ve çoğunlukla lineer değildir; bu süreç hem üretim modelleri ve teknolojiye hem de sosyal, politik ve ekonomik kurumlar ve insani gelişme konularında farklı şekillerde ilerlemektedir; kalkınmanın benzer seviyelerinde dahi kurumlarda, politikalarda ve bunların sıralanışında farklı yollardan gitmeyi seçme şansı bulunmaktadır; kalkınma inişli çıkışlı bir sürece sahiptir ve her aşama bir diğerine zemin hazırlar; yaratıcı bir evrim, yönlendirme ve yıkım başarılı uzun dönem kalkınmanın özünü oluşturmaktadır; teknolojik değişim, demografik değişim, ekonomik, sosyal ve kurumsal durumlardaki değişim değişimin ana dinamiklerini oluşturmaktadır; kalkınmayı meydana getiren ana unsurlar hem soyut hem de somut olanlardan oluşmaktadır; büyüme ve dağıtım arasındaki ilişki büyümenin faktör yoğunluğuna ve üretimin en önemli faktörünün ne kadar yoğun olduğuna göre değişir; kurumları şekillendirmede ve yeni risk ve fırsatlara karşı alınacak toplumsal tutumda kültürel faktörlerin rolü büyüktür.

Bunun yanında çoğunluğu Doğu Asya ülkelerinden oluşan birkaç ülkenin İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar geçen sürede, gelişmemiş ülke konumundan gelişmiş ülke konumuna kadar olan uzun mesafeyi tamamen kat ettikleri, diğerlerinin yolun yarısına kadar geldikleri, yarı sanayileşmiş ülkelerin üretim modellerinde azımsanamayacak ölçüde bir ilerleme gösterdikleri, demokratikleşme ve ekonomik istikrar konusunda kısmen başarılı olup büyümenin olumlu etkilerini geniş kitlelere dağıtmada başarısız oldukları, sahra altı Afrika ülkelerinin işgücü ve altyapı konusunda bir miktar ilerleme kaydetmiş olsalar da üretimde hala oldukça yetersiz oldukları belirtilmiştir (Adelman, 2000). Dünya Bankası raporunda sunulan gerek kalkınmadan alınan dersler gerekse gelişmiş ülkelerin dışında kalan coğrafyalara ait bu değerlendirmeler incelendiğinde ülkelerin kendi sosyokültürel yapılarına göre kalkınmaya farklı yollardan gidebilecekleri iddia edilmiştir. Oysaki kalkınma idealinin temelinde yatan ilerleme fikri Avrupa merkezci bir görüş olup adeta küreselleşmenin getirdiği tektipleştirme benzeri bir yöntemle dünya üzerindeki tüm ülkelerin aynı yollardan aynı araçlarla

giderek aynı hedefe ulaşmalarını dikte etmektedir. Kalkınma söylemi bir anahtar kavramlar ağından meydana gelmiştir. Fakirlik, üretim, devlet ya da eşitlik gibi kavramlara gönderme yapmadan kalkınmadan bahsetmek imkânsızdır. Bu kavramlar öncelikle modern Batı tarihi boyunca önem kazanmış ve ancak o dönemin ardından dünyanın geri kalanına yayılmıştır. Bu kavramların her biri oksidentalizm dünya görüşünü güçlendiren birtakım örtük varsayımları belirginleştirmektedir. Kalkınma olgusu bu varsayımları öyle pervasızca dağıtmıştır ki dünyanın her yerindeki insanlar gerçeğin Batılı anlamda bir gerçeklik tarafından kuşatılmışlardır (Sachs, 2010, s. xix). Bu yolda mağlup olan ya da yeterince hızlı ve etkili yol almayı sağlayamayan ülkelerin içerisinde düştükleri olumsuz koşulların temelinde kendilerine örnek gösterildiği şekilde ilerleyememelerinin yattığı düşünülmektedir. Dolayısıyla kalkınmaya dair sunulan teorik bilgiler ve gerçek yaşamda ete kemiğe bürünmüş halde yaşananlar birebir örtüşmemektedir. Bu tutarsızlığa temas eden oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin Esteva (2010), süslü elbiseler giydirilerek dünyaya sunulan kalkınma söyleminin arka planına dair düşüncelerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

O zamana kadar kullanılan hiçbir politize edilmiş kavram “az gelişmiş” kelimesi kadar hızlı bir kabul görmemiştir. Birdenbire “ben” ve “öteki”ne dair yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. “kalkınma” kelimesinin iki yüzyıllık politik-tarihi anlamı başarılı bir şekilde alaşağı edilmiştir. 20 Ocak 1949 günü iki milyar kişi “az gelişmiş” bireylere dönüşmüştür. O günden bu yana bu şekilde tanımlanan insanlar tüm çeşitliliklerinden bağımsız ötekinin aynasındaki bir gerçekliğe evrilmişlerdir. Bu ayna onları küçümseyen, sıranın en sonuna atan, aslında çok geniş ve çeşitli olan kimliklerini dar ve homojen bir azınlık şeklinde tanımlayan bir aynadır.

Kalkınma idealine yöneltilen eleştirilerin üzerinde durduğu ana noktalardan bir tanesi sosyoekonomik seviye bakımından şanslı addedilebilecek bir azınlığa hitap eden ve dünyanın büyük bölümünü erişemeyecekleri hedefler koymak suretiyle zor şartlar altında yaşamaya mahkûm eden bir varış noktası olmasıdır. Kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olan ekonomik büyümenin çevrenin ve insanın zarar görmesi pahasına gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte yüksek standartlarda bir yaşam sürenlerin yoksullarla karşılaşma imkânlarının yok denecek kadar az olduğu ve kendi sahip oldukları ayrıcalıklı hayat şartlarının bir gün tüm insanlık tarafından paylaşılacağı gibi bir aldatmaca içinde oldukları söylenmektedir. Oysaki tüm dünyanın yakın gelecekte muhtemelen paylaşacakları ana unsurlar iklim değişikliği, sera etkisi ya da nükleer bulutlar gibi çevresel sorunlardır. Bu ifadelerden de görülmektedir ki moda bir sözcük olan kalkınma, uygulanabilirliği ya da sürdürülebilirliği olmayan bir sistemi yüceltmek için kullanılmaktadır. Barındırdığı büyük tehlikeler düşünüldüğünde küçük bir azınlığın çıkarına olan hedeflerin gerçekleşiyor olması kalkınma idealini mazur göstermez. Burada akıllara gelen soru ise bunca probleme rağmen kalkınmanın hala bu kadar geniş kabul görmesinin altında yatan sebeptir. Bunun muhtemel cevabı ise her şeye rağmen kişilerin kalkınmaya inançlarının oldukça fazla olmasıdır (Rits, 2010, s. 24–25).

Planlı Kalkınma

Kalkınma olgusu temelde ilerleme düşüncesine yaslanmaktadır. İlerleme hedeflerinin temelinde ise modernleşme çizgisi üzerinde gerekli adımların atılmasını destekleyecek her türlü sosyoekonomik gerekliliğin sağlanması yatmaktadır. Ekonomik anlamda gerçekleştirilecek atılımların başı çektiği bu adımlara sağlık sisteminin iyileştirilmesi, eğitim kurumunun modernite doğrultusunda revize edilmesi, gündelik yaşamın modernizm değerleri doğrultusunda kurgulanması gibi pek çok hedef de dâhil edilmektedir. Buna paralel olarak, kalkınma vurgusu alt metninde “ıslah etme”, “terbiye etme” anlamları da barındırmaktadır. Doğal ve sosyal yaşama yapılan müdahalelerin faydalı olacağına dair tam bir inanışla savunulan bu çabalar modern toplumu oluşturma ve çerçevesini çizme adımları ile birebir örtüşmekte hatta karşılıklı birbirlerini beslemelerinin ulaştığı büyük boyut sayesinde birbirlerinden ayrılmaz hale gelmektedirler.

Kalkınma ideali Soğuk Savaş döneminde de oldukça işlevsel bir hal almıştır. Neredeyse hiçbir konuda mutabık olamayan dünya güçleri kalkınma konusunda hemfikirdiler. Bir diğer deyişle, kalkınma kelimesi zıt kutupları bir araya getiren sihirli bir kelime işlevi görmüştür. Kalkınmanın gerekliliği ve istenilirliğinin son derece açık şekilde kabul edilmiştir ve bu iki ideolojik kutup o dönem Üçüncü Dünya şeklinde tabir edilen bölgede kalkınma adımları atmak için birbirleri ile yarışmışlardır. Sanayileşmiş ülkelerin gelecekteki muhtemel müşterileri olarak görülen fakir halkların gelişimini sağlamaya dair ortak ve samimi bir niyetin bulunduğu su götürmez bir gerçektir. Fakat kalkınma fikri gelişmekte olan ülkeleri bu iki taraftan birinin safında yer almaya zorlamak için kullanılan bir mazerete dönüşmüştür. Böylelikle bu politik oyun sıradan halklardan çok uluslararası arenada etkili olan yönetici elitlerin lehine bir hal almıştır. Fakat zaman ilerledikçe kalkınma idealine giden süreç farklı bir hal almış ve bu hedefe yönelik üretilen projeler eleştirilere tabi tutulmuş ve gelişmekte olan ya da gelişmemiş olarak nitelendirilen ülkelere vaat edilen mallar ulaştırılmamış, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler bir kalkınma yorgunluğuna yenik düşmüşlerdir. Kalkınma kelimesinin zaman içerisinde kaybettiği o eski canlılığına ulaşması için kavrama çeşitli sıfatlar eklenmesi yoluna gidilmiştir. Uzmanların üretkenlikleri sayesinde kalkınma “endojen”, “insani”, “sosyal”, ve son olarak da “sürdürülebilir” şeklinde tanımlanmış ve adeta tek başına kullanıldığında kirli bir kelime haline gelmiştir (Rits, 2010, s. 20–21). Kalkınma söylemine eklenen bir diğer sıfat da “planlı” nitelendirmesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem diğer pek çok özelliğinin yanında ulusal kalkınma planları dönemi olmuştur. Bu döneme kısa bir göz atmak bile çağdaş kalkınmanın geçmişi silmeye ya da yeniden yazmaya verdiği büyük önemi görmek için yeterlidir. Çoğu plan bir önceki plan döneminin başarısızlıklarının teknokratik bir değerlendirmesini içerir ve “bu sefer çok daha iyi olacak” çıkarımı yapar. Kalkınma ileriye dönük bir hedef olduğu ve henüz tam olarak anlaşılammış devletlerin başarılarına doğru bir bakış olduğu için geriye dönüp

bakmanın herhangi bir yararı olduğu düşünülmemektedir. Çağdaş plan yazıcılığının teknokratik dili yani modelleri, tahminleri ve projeksiyonları doğru bilgi ve işaretlerin karışımıyla birlikte manipüle edilebilecek, önceden karar verilmiş sonlara sahip bir geleceği inşa etme fikrinin çığırkanlığını yaparlar. Geçmiş, değişime kapalı, dokunulmaz ve düzeltilemez. Bazen kendisinden alınacak dersler vardır ama bu da nadiren olur (Crush, 1995, s. 9) Daha önce de işaret edildiği üzere, kalkınma söyleminin odak noktası batının yükselmesinde, kapitalizmin, modernizmin ve Batılı devletlerin sömürgeciliğinin kurumlarında, disiplinlerinde, kültür ve mekanizmalarında yatmaktadır (Crush, 1995, s. 11). Batı'nın gittiği yoldan gidebilme ihtiyacına bağlı olarak kalkınmanın belirli bir silsileyi takip etmesi bir diğer deyişle gidilecek yolun planlanması gereği doğmuştur. Kalkınmanın temel bileşenlerinden olan iktisadi büyümenin adımlarını ekonomi tarihçisi Rostow (1960) geleneksel toplum, kalkış için gerekli şartlar, kalkış, olgunluğa doğru ilerleme, yoğun kitle iletişim çağı, tüketim ötesi ve dinamik bir üretim teorisi şeklinde sıralar. Bir aydınlanma ideali olan geleneksel olandan, geçmişten kopuş burada da tüm açıklığı ile kendini göstermektedir. Tüm bu noktalardan anlaşılacağı üzere kalkınma bir süreç olup belirli adımları takip ederek ilerlemeyi gerektirmektedir. Bir diğer deyişle gidilecek yolun planlanmasının gereğini işaret etmektedir.

Planlama yapmak beraberinde ölçümü de getirmektedir. Modernitenin birey yaşamına kattığı unsurların başında gelen planlama ve her şeyin ölçülebilir nesnelere haline dönüştürülmesi kalkınma konusunda da etkisini göstermektedir. Ülkelerin kalkınma oranlarını ölçebilmek için çeşitli parametrelere dayanılmakta ve yeni endeksler üretilmektedir. İnsani Gelişim Göstergesi (Human Development Index) bu amaçla geliştirilen ölçümlerden bir tanesidir. 1990 yılında Pakistanlı bir ekonomist olan Mahbub ul Haq'ın geliştirdiği bu ölçü birimi yaşam süresi, eğitim ve yaşam düzeyi, okuryazarlık oranı gibi birimleri içermektedir (wikipedia.org, t.y.). Buna ek olarak, İnsani Gelişim Göstergesi'nin eksik kaldığı yönlerini tamamlamak ve özellikler sosyal parametreleri vurgulamak için Sosyal Gelişim Endeksi (Social Progress Imperative) üretilmiştir. Temel insani ihtiyaçlar, refahın temelleri ve fırsatlar olmak üzere üç temel başlık altında değerlendirilen kategoriler incelendiğinde refahın temelleri ve fırsatlar başlıklarının altında eğitime dair kategorilerin geniş yer tuttuğu görülmektedir (<https://www.socialprogress.org/>) Bunun yanında, kalkınmayı planlı bir şekilde sokmak ve bu planın işliyor olma düzeyini test etmek için çeşitli projeler geliştirilmektedir. Bunlardan bir tanesi 2000 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oluşturulan *Binyıl Bildirgesi* kapsamında belirlenen ve toplam sekiz maddeden oluşan *Binyıl Kalkınma Hedefleridir* (BM, 2000). Gelişmekte olan 130 ülkenin kalkınmalarının planlı bir şekilde sürdürülmesine yönelik koyulan bu hedefler: “aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların konumunun güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla

mücadele edilmesi ve kalkınma için bir ortaklık geliştirilmesi” şeklinde sıralanmaktadır. Bununla birlikte daha önce üzerinde durulduğu üzere planlar dahilinde tespit edilen hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini belirlemek üzere binyıl kalkınma hedeflerinin durumunu test eden “binyıl kalkınma hedefleri izleme” isimli bir mekanizma da geliştirilmiştir (www.mdgmonitor.org).

Planlı kalkınmaya dair üzerinde durulması gereken son nokta ise kalkınmanın sürdürülebilir olmasına yönelik hedeflerdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na dâhil edilen sürdürülebilir kalkınma hedefleri,

yoksulluğa son, açlığa son, sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar ve amaçlar için ortaklık

şeklinde sıralanmaktadır (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, t.y.)

Gerek sürdürülebilir, gerekse binyıl kalkınma hedeflerinde görüldüğü üzere, planlı kalkınma hedeflerinden bir tanesi eğitime dair yapılması arzulanan düzenlemelerdir. Kalkınmanın idealinin ön koşullarından olan “ıslah etme”, “dönüştürme”, “değiştirme” eğitim olmadan varılacak bir bitiş çizgisi değildir. Dolayısıyla kalkınmanın mercek altına alındığı çalışmalarda gerek örgün eğitim gerekse halk eğitimi son derece önemli bir yere sahip olmaktadır.

Türkiye’de Kalkınma Tartışmalarında Halk Eğitimi

Türkiye’de kalkınma tartışmaları 1950’li yılların ikinci yarısından sonra yoğunluk kazanmaya başladı. 1960 sonrasında ise planlı kalkınma uygulamaları ile birlikte kalkınma, farklı toplumsal olgular çerçevesinde farklı yönleri ile alındı. Dönemin literatürü kalkınma ile modernleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunu göstermektedir. Kalkınmayı modernleşmeci bir anlayışla ele alan yaklaşımlar 19. yüzyılın ilerleme anlayışından beslenmekte ve bu anlayışın sonucu olarak toplumları gelişmemiş, az gelişmiş, gelişmekte olan gibi kavramlarla sınıflandırmaktadırlar. Kalkınmak, modernleşme hedefine, gelişmiş ülke olma hedefine ulaşmak anlamına gelmektedir. Eğitim ise bu hedeflere ulaşmanın en büyük aracıdır.

Türkiye özelinde bakıldığında kalkınma tartışmalarının bir diğer boyutu 1950-1960 arasındaki Demokrat Parti iktidarı döneminin modernleşme sürecinde bir kesinti olarak görülmesi ve 1960 sonrasında tekrar erken Cumhuriyet modernleşmesi ile ilişki kurulma çabasıdır. İncelenen konu açısından bakıldığında benzer bir yaklaşımın eğitim, özellikle de yetişkin eğitimi ile ilgili tartışmaları da etkilediği görülmektedir.

Yetişkin eğitimi, kalkınma tartışmaları çerçevesinde halk eğitimi olarak ele alınmıştır. Halk eğitimine ise toplumsal değişmeyi sağlayacak bir rol yüklenmekte ve modernleşmenin eğitim yoluyla sağlanacağı vurgulanmaktadır. 1968 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi’nde Hikmet Sami TÜRK tarafından yazılan “Niçin Halk Eğitimi?” başlıklı makale eğitim, kalkınma ve modernleşme arasında kurulan ilişkiyi göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Makalede Newton’un duran bir cisme bir kuvvet uygulanmadığında yerinde kalacağı şeklindeki eylemsizlik kuramına gönderme yapılarak eğitimin önemi şöyle açıklanmaktadır:

Bu fizik kanunlarını –benzetme yoluyla da olsa- sosyolojiye aktarırsak; bir toplumsal değişimi meydana getirmek veya hızlandırmak, özellikle hurafe ve cehaletin örümcek ağlarıyla sarılmış bir toplumu harekete geçirmek için bir itici kuvvete ihtiyaç vardır, diyebiliriz. Böyle bir kuvvetten hemen zor anlaşılmamalıdır. Zorla yüzeyin altına inecek sağlam bir değişim yaratılabileceği çok şüphelidir. Çeşitli kuvvetler arasında kafaları kazanmağa, dolayısıyla düşünce ve davranışları değiştirebilmeğe en uygunu eğitimdir (Türk, 1968, s. 87).

Eğitime yüklenen bu rolün sonrasında halk eğitiminin gerekliliği üç madde de açıklanmaktadır. Kültürel ve toplumsal nedenler, iktisadi nedenler ve siyasi nedenler (Türk, 1968, s. 97-110). Kültürel ve toplumsal nedenler başlığında, daha önce de belirtildiği gibi döneme ait literatürde çok sık görülen, erken dönem Cumhuriyet modernleşmesi referans alınmakta ve kalkınma ile okur yazarlık oranı arasında bağ kurulmaktadır. (Türk, 1968, s. 95–100) İlköğretim sonrasında halk eğitimi aracılığıyla eğitimin devam etmesi gerekliliği ve kadınların eğitiminde halk eğitiminin önemine yapılan vurgu dönemin literatürünün örneğidir. “Kadının anne sıfatı ile eğitici görevini yerine getirmesi” için “ilköğretimin erişemediği kadınlarımızı, halk eğitimiyle bilgi ışığına” çekilmelidir. (Türk, 1968, s. 101) Diğer taraftan “uygarlığın en basit nimetlerinden uzak ve talihsiz” kısmı olan ülkenin doğusunun “uygarlığın nimetleri”ne ulaşması halk eğitimi aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Bu bölgeleri “her şeyden önce Türk Kültür çevresine almak, böylece milli bütünleşmeyi kuvvetlendirmek zamanı çoktan gelmiştir. Bunun en etkin ve çabuk yolu halk eğitimidir. Halk eğitimi, öğrenim imkanlarından yoksun insanlara ve bölgelere soyal adaletten gecikmiş nasiplerini verecektir.” Belirtilen kültürel ve toplumsal nedenler ile uygulanması gereken halk eğitimi aynı zamanda iktisadi kalkınmanın da bir gereği olarak görülmektedir. İktisadi olarak kalkınmanın temellerinden biri olarak görülen iç tasarrufun halk eğitimi ile sağlanabileceği görüşü hakimdir. Hikmet Sami Türk’ün iktisadi nedenler başlığı altında ortaya koyduğu görüşler aynı zamanda planlı kalkınmaya mesafeli duran Demokrat Parti geleneğinin temsilcisi Adalet Partisi’nin söylemlerine de bir cevap niteliğindedir ve dönemin planlı kalkınma tartışmalarını göstermektedir. Türk’e göre “gösterişe düşkün siyasi iktidarlar da barajların, limanların, fabrikaların göz kamaştırıcı açılış törenlerini tercih ederler. Barajlar, limanlar fabrikalar kurmak bunları işletecek, bakım yapacak, ve geliştirecek idareci, bilim adamı, mühnedis, teknisyen, memur, ustabaşı, yetişkin işçi yoksa neye yarar” (Türk, 1968, s. 103). Türk’ün bu konudaki referansı

Amerikan iktisatçı John Kenneth Gabriel'dir. Gabriel'e göre insana yapılan yatırım barajlara, makineler ya da başka araçlara yapılan yatırımdan daha fazla artış sağlar (Türk, 1968, s. 103). Son olarak siyasi nedenler başlığı altında yine dönemin demokrasi ve halkın bilinç düzeyi ile ilgili tartışmalara göndermede bulunulmakta ve sorunun çözümü halk eğitimine bağlanmaktadır. Türk'e göre halkın "demogojik hokkabazlıklara" aldanmaması için çözüm halk eğitimi aracılığıyla halkın aydınlatılmasıdır (Türk, 1968, s. 109). Hikmet Sami Türk'ün "Niçin Halk Eğitimi" isimli makalesi dönemin aydınlarının önemli bir kısmının halk eğitimi kavramına yüklediği rolü göstermektedir. Bir taraftan iktisadi kalkınma için halk eğitimi önemsenirken diğer taraftan ülkenin özgül koşullarında yürüyen modernleşme tartışmalarında halk eğitimi önemli bir argüman olarak kullanılmaktadır. Türk'ün makalesinin sonunda bulunan "Türkiye'nin ihtiyaçları, bütün aydın kuvvetlerin cehaleti, geriliği yok edecek bir 'halk eğitimi seferberliğinde' birleşmesini gerektirmektedir. Bu, devlet olarak, aydın kişi olarak çilekeş Türk halkına borcumuzdur. Türkiye artık kendi 'barış gönüllüleri'ni istiyor" (Türk, 1968, s. 110) cümleleri halk eğitimi ile ilgili temel referans noktasını göstermektedir.

Halk Eğitimi tartışmalarında önemli örneklerden birisi de Nusret Köymen'in "Büyük Aydınlığa Doğru" adıyla 1960 yılında yayınlanan kitabıdır. Kitabın kapağında bulunan "İnsanlığı Kurtuluşa Götüren Yol" ibaresi halk eğitimine yüklenen rolü göstermesi bakımından önemlidir. Köymen 1960 yılında yayınladığı kitabın ekler bölümünde 1920-1950 arasında halk eğitimine ilişkin yazılara ve konuşmalara yer vermiş ve halk terbiyesi kavramı ve tartışmaları ile halk eğitimi tartışmaları arasındaki bağlantıları göstermiştir. Ayrıca yine ekler bölümünde 1951 yılında Türkiye'ye gelen ve halk eğitimi konusunda çalışmalar yaparak bir rapor hazırlayan Amerikalı yetişkin eğitim uzmanı Watson Dickerman'ın raporuna da yer vermiştir. Raporda etkili bir halk eğitimi için öneriler bulunmaktadır:

1-Halkın bulunduğu yerden işe başlayınız! 2-Köprüyü halkın bulunduğu yerden başlayarak geçmesi olan yere yapın! 3-Söze karışmağı teşvik ediniz! 4-İnsanları kendi işlerini yapmağı teşvik ediniz. 5-Mahalli önderlerden faydalanınız. 6-Yardım etmek istediğiniz insanların mevcut bilgi ve tecrübelerinin ne olduğunu anlamağı ve çalışmalarınızı bu temel üzerinde bina etmeğı bakınız! 7-Mümkün olduğu kadar gösteri metodu kullanınız, fakat diğer metotları da ihmal etmeyiniz. 8-Çalışmadan ameli neticeler elde ettiklerini şu veya bu şekilde faydalandıklarını veya ilerlediklerini görebilmelerine yarım ediniz! 9-Kaç kişinin katıldığıнын bir halk eğitimi çalışmasının başarı ölçüsü olamayacağını asla unutmayınız! Bir çalışma ancak katılanların yaşayışlarında meydana getirdiğı değışmeler nisbetinde iyi ya da kötüdür! (Köymen, 1960, s. 148-150).

Halktan kopuşun önlenmesi önerilerin temel amacıdır. Köymen kitabında halkevlerinin başarıya ulaşamamasının nedenleri üzerinden bu önerileri önemsedini göstermektedir. Nitekim kitabın ilk bölümünde halkevlerine bu anlamda yönelik eleştiriler mevcuttur (Köymen, 1960, s. 37-42). Halk eğitiminin önemi ise dönemin bir çok ismi gibi Nusret Köymen tarafından da vurgulanmaktadır:

İnsanın yetişmesine yardım etmek dünyada ve bir memlekette yapmağa değer işlerin başında gelir. Çocuk, fert, grup ve toplum eğitimleri en yaygın tesire malik olanı, en süratli netice veeni halk eğitimidir. Demokrasiyi de ancak o kurtarıp geliştirebilir, milletleri ve insanlığı ancak o büyük aydınlığa doğru yürütebilir (Köymen, 1960, s. 42).

Dönemin yetişkin eğitimi konusunda önemli isimlerinden birisi de Cevat Geray'dır. Geray halk eğitiminin ana görevlerini, kitle ile seçkinler arasındaki ayrılığın, kopukluğun giderilmesi, demokrasi eğitimi, değişmeye uyum sağlama, boş zamanların değerlendirilmesi ve bireysel gelişim olarak sıralamaktadır (Geray, 1978, s. 10). Geray'a göre toplumsal bütünleşmeyi sağlamak, bireyleri meslek sahibi yapmak, bireyin toplumda yer edinmesini sağlamak ve kişiyi kamusal işlere ve siyasal gücün kullanılmasına katılımını sağlamak halk eğitimi aracılığıyla sağlanabilir (Geray, 1978, s. 35, 36). Geray ekonomi ve halk eğitimi ilişkisine de ayrıntılı olarak değinmiş ve halk eğitimi aracılığıyla, doğal kaynaklardan daha iyi yararlanma, tasarruf yoluyla yatırımları destekleme, çağdaş teknoloji ile yurttaşların tanıştırılması, ürünlerin tüketiciye götürülmesi ve en önemlisi olarak nitelikli işgücünün yetiştirilmesinin halk eğitimi aracılığıyla mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Geray, 1978, s. 36, 37). Görüldüğü gibi halk eğitimi gerek iktisadi gerekse sosyal yönden önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Amiran Kurtkan "Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları" adlı kitabında ve dönemin Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Halk Eğitimi dergisinin 56. Sayısında aynı isimle yayınlanan makalesinde halk eğitimin kalkınmadaki önemine değinmekte ve halk eğitiminin merkezi bir şekilde örgütlenmesini gerektiğini ve işgücü gruplarının kendilerine ihtiyaç duyulan alanlarda faaliyet göstermeleri ile başarıya ulaşacağını belirtmektedir (Kurtkan, 1975, s. 4, 5).

Dönemin literatürü incelendiğinde halk eğitiminin bir çok sorunun çözümü olarak sunulduğu görülmektedir. Ekonomi, kültür, kadınlar, gençlik, demokrasi, bölgesel farklar, boş zaman vb. bir çok konu halk eğitimi ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu anlayış 1963 yılından itibaren uygulamaya konulan kalkınma planlarına da yansımıştır. Özellikle ilk iki kalkınma planında halk eğitimine geniş ölçüde yer verilmiştir.

Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Kalkınma Planlarında Yetişkin Eğitimi

Türkiye'de ilk planlama çalışması Mayıs 1934 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'dır. Bunu 1936 yılında yapılan sanayi kongresi sonrasında oluşturulan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı izler. Bu iki planda hedeflenen hammaddesinin tamamının ülke içinden sağlanabildiği alanlarda sanayileşmedir (Alkın, 1970, s. 392). 1947 yılında yapılan planda ise diğer iki plandan farklı olarak dış finansman sorunu ile büyük alt yapı yatırımları gündeme alınmıştır (Alkın, 1970, s. 96).

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen koşullarla birlikte 1950 seçimleri sonucu yaşanan iktidar değişikliği Türkiye’de yeni ekonomi politikaları uygulanmaya yol açmıştır. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’ne oranla özel teşebbüse daha çok önem vermiş ve özel teşebbüsün desteklenmesi parti programına konulmuştur. 1951 yılında yapılan üçüncü kongrede oluşan parti programında zorunluluk olmadıkça piyasalara müdahale edilmemesi görüşü net bir biçimde belirtilmiştir (Takım, 2012, s. 165). Bu doğrultuda politikalara yönelen Demokrat Parti planlı kalkınma uygulamalarına uzak kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan kalkınma düşüncesi ve batı dışı toplumlara önerilen planlı kalkınma modeli Türkiye’de 1960 darbesi sonrası hayata geçirilmiş ve “dünya konjonktüründeki eğilimlere uygun olarak, Türkiye de dünya kapitalizmine eklenme biçimini “planlı kalkınma” modeline oturtmuştur” (Barbaros ve Karatepe, 2009, s. 262). 1961 Anayasasının 41. maddesinde bulunan “iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir” (1961 Anayasası, 1961) ibaresi ile devlet planlama yapmakla görevlendirilmiştir. Anayasanın 129. maddesinde ise “iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.” (1961 Anayasası, 1961) denilmektedir. Ekonomik alan dışında sosyal ve kültürel yapının da anayasada plan kapsamında tutulması kalkınma tartışmalarının çağdaşlaşma ve modernleşme kavramları ile birlikte yürütüleceğinin habercisidir.

5 Ekim 1960 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı’nın görevleri kanunda

Memleketin tabîi, beşerî ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tâyinde Hükümete yardımcı olmak; b) Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak; c) Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak; d) Plânların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve İşleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak, e) Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak; f) Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek (Resmi Gazete, 1960, s. 2274).

şeklinde belirlenir. Teşkilatlanma yapısı içerisinde İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı’nın yanı sıra Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı adında bir birim de bulunmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını Ocak 1963’te yayımlandı. Bu tarihten günümüze onbir kalkınma planı yapıldı. Ancak planlı kalkınmanın ekonomik ve politik bir tercih olduğu dönem 1960-1980 dönemidir.

1980 sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan neo liberal politikalar Türkiye’de de ekonomik ve politik anlayışın değişmesine yol açmıştır. Bu nedenle konumuz açısından ilk dört kalkınma planı önem taşımaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda halk eğitimi konusuna önem atfedilmekle beraber konunun toplum kalkınması bölümünde incelendiği belirtilmiştir (DPT, 1963, s. 461). Planda toplum kalkınması bir kalkınma yöntemi olarak görülmekte ve “çeşitli hizmet ve çalışmaların yapılması, demek, kooperatif gibi teşkilâtların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanmasını kavrayan bir çalışmadır Bu, kitleleri eğitecek, birlikte çalışmaya yöneltecek, toplum yapısında istenen değişikliklerin gerçekleşmesini sağlayacak, toplumsal enerjiyi yaratıcı bir şekilde harekete geçirmeye yol açacak önemli bir kalkınma metodudur” (DPT, 1963, s. 101) şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere eğitim ile hedeflenen toplumsal değişikliğin ve bireylerin bu değişikliği kabullerinin sağlanmasıdır. Planda toplum kalkınması daha çok köy ile ilişkilendirilmekle beraber eğitim ve işçi yetiştirilmesinde genel politika başlığı altında mesleki eğitime de vurgu yapılmış ve teknik personel yetiştirilmesinin hedeflendiği vurgulanmıştır (DPT, 1963, s.147).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yetişkin eğitiminin karşılığı olarak halk eğitimi kavramından çok yaygın eğitim kavramının kullanıldığı görülmektedir. Yaygın eğitim ile

örgün eğitim yanında, vatandaşlık haklarının kullanılması ve görevlerinin yerine getirilmesi yönünden gerekli olan okur - yazarlık eğitimi ile toplumun bilgi seviyesini yükseltmek ve çeşitli çalışma konularında ve özellikle sanayide verimliliği artırmak üzere yaygın eğitim çalışmalarına ve yetiştirme programlarına öncelik verilecektir. Bu eğitimle çalışma şartlarının iyileştirilmesi, köylerden şehirlere gelenleri yeni çevre ve çalışma alanlarına intibak ettirmek (DPT,1968, s. 159).

amacının hedeflendiği planda vurgulanmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda olduğu gibi İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da eğitim, toplumsal değişimin, değişime bireyleri hazırlamanın aracı olarak görülmekte ve kalkınma, refah, mutlulukla eğitim arasında bağ kurulmaktadır (DPT, 1968, s. 158). Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü’nün Köy İşleri Bakanlığından, Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesi de bu planla gerçekleşmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın önemli özelliklerinden birisi yaygın eğitim ile kadınlar arasında kurulan ilişkidir. “Yaygın eğitim programları için kadınların “Ev kadını ve anne olarak” Türk toplumundaki üstün değerini etkin bir şekilde artırmayı hedef tutan ‘Kadın eğitimi programları’ nı uygulamanın önemi büyüktür” (DPT, 1968, s. 180) ifadesinden sonra planda kadınlara yönelik farklı eğitimlerin önerildiği görülmektedir. Kız teknik öğretim kurumları üzerinden düzenlenecek eğitimler, akşam kız sanat okulları, köy kadınları gezici kursları ile kadınlara yönelik özel eğitim programları düzenlenmesi ve bu eğitimlerin geniş kitlelere yayılması için sivil toplum

kuruluşlarının desteğinin sağlanması kadın eğitiminde başlıca hedeflerdir (DPT, 1968, s. 180). Annelik ve kadınlık üzerine yapılan vurgu toplumsal değişimin aileden başlayacağı şeklindeki klasik modernleşme düşüncesinin etkisini göstermektedir. Bu planla ayrıca halk eğitimi kavramının içerisine kütüphanecilik, spor, aile planlaması, aile danışma hizmeti, şehirleşme ile ortaya çıkan sorunların çözümü, boş zaman eğitimi gibi geniş bir faaliyet alanı yerleştirilmiş ve halk eğitiminin tüm bu alanlarda etkin bir biçimde yürütülmesi hedeflenmiştir (DPT, 1968, s. 191–233)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yoğunluklu olarak yaygın eğitim kavramı kullanılmıştır ancak bu planda eğitim sisteminin tümüyle birlikte yaygın eğitimle doğrudan nitelikli iş gücü ile ilişkilendirilmiştir. “Uzun dönemli insangücü ihtiyaçlarında beliren büyük sayısal açıklar ve nitelik sorunu”nun “örgün ve yaygın eğitim sisteminin, mesleki ve teknik eğitime yönelmesi” ile çözülmesi planlanmaktadır (DPT, 1973, s. 757). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hızlı toplumsal değişim dönemlerinde yaygın eğitimin örgün eğitime göre daha işlevsel olduğunun sıkça vurgulanmaktadır. Yaygın eğitimin önemi “örgün eğitimde kısa sürede yetiştirilemeyen ve ekonomik kalkınmanın süratle gerektirdiği insangücünü yetiştirmek üzere ve örgün eğitimle bir bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenecek, örgün eğitim dışı kalmış kişilere beceri kazandıracak tek imkan olarak, üzerinde önemle durulacaktır” (DPT, 1973, s. 723) şeklinde açıklanmaktadır. Yaygın eğitim ile iş gücü arasında kurulan ilişki kurulmaması daha önce yapılan planların eksikliği olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yansımaktadır. İkinci Beş Yıllık Plan'da yaygın eğitim içerisinde nitelikli iş gücü yerine okum yazma eğitimine verilen ağırlık eleştirisi konusudur (DPT, 1973, s. 773). Bu nedenle planda yaygın eğitim kavramı yeniden ele alınarak “örgün eğitim sistemini tamamlamış veya herhangi bir kademesinden çıkmış ve bu sisteme hiç girmemiş fertlerin temel eğitim ve meslekî bilgi ve beceri kazanmalarını veya yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak üzere verilen kısa süreli eğitim” olarak tanımlanmış ve yaygın eğitimde önceliğin mesleki ve teknik olması gerektiği vurgulanarak “Mesleki Teknik Yaygın Eğitim Kurumu” kurulması planlanmıştır (DPT, 1973, s. 775, 778). Yaygın eğitimin mesleki teknik eğitim veren kurumlarca desteklenmesi yaygın eğitim ile ilgili en temel öneridir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı bir önceki planda olduğu gibi mesleki teknik eğitimi merkeze alır ve benzer bir şekilde yaygın eğitimle ilgili olarak daha önceki planlardaki hedeflerin gerçekleşmediğini vurgular (DPT, 1979, s. 150). Yaygın eğitimin kısa süreli, düşük maliyetli ve esnek yapısı nedeniyle değişime uygunluğuna rağmen geçen plan döneminde bu özelliklerinin tersine bir yaklaşımla yürütülmesi eleştirilmektedir (DPT, 1979, s. 453). Plana göre “örgün eğitim dışında kalan geniş yığınların eğitim eksikliklerini giderici, onların değişen toplumsal koşullara uymalarını sağlayıcı, kentleşmenin, endüstrileşmenin ve tarımda ileri teknolojinin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmalarına yönelik kapsamlı bir yaygın eğitim sisteminin

düzenlenmesi gereği ağırlığını korumaktadır” (DPT, 1979, s. 453). Kentleşme, endüstrileşme ve kırsalın modernleşmesinin amaç olarak görüldüğü ve kalkınmanın içeriğini oluşturduğu bu anlayışın yaygın eğitim önerisi endüstri ile ilişkili, sanayide istihdamı, tarımda ise modernizasyonu merkeze alan mesleki ve teknik eğitimidir.

Kalkınma planları incelendiğinde halk eğitimi kavramının 1960-1970 yıllarına ait ve dönemin anlayışını simgeleyen döneme özgü bir kavram olduğu görülmektedir. 1973 yılında yapılan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda halk eğitimi kavramının yerini, içeriği daha çok istihdam, iş gücü, mesleki eğitim ile doldurulan, yaygın eğitim kavramına bıraktığı görülmektedir. Bu planda halk eğitimine sadece çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda toplumun bilinçlendirilmesi için kullanılacak bir araç olarak değinilmiştir (DPT, 1973, s. 867). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda halk eğitimi kavramı tamamen terk edilmiş, endüstrileşme, şehirleşme, tarımda modernizasyon hedeflerine ulaşmada daha çok teknik bilgiyi içeren yaygın eğitim kavramı kullanılmıştır. Yetişkinlere yönelik eğitimde halk eğitime kavramından yaygın eğitim kavramına doğru yönelme kalkınmaya yüklenen anlam ile ilişkilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’lere kadar kalkınma, modernleşme ile ilişkilendirilmiş ve sadece ekonomik ve teknik bir konu olarak değil toplumsal bir konu olarak görülmüştür. Döneme ait literatürde görüldüğü gibi kalkınma Türkiye’nin modernleşme süreci ile doğrudan ilişkili olarak görülmektedir. Bu nedenle dönemin yayınlarında kalkınma kavramı sık sık aydınlanma, çağdaşlaşma, modernleşme kavramları ile birlikte kullanılmakta, temel araç halk eğitimi olarak görülmekte ve özellikle erken Cumhuriyet modernleşme dönemine referanslar yapılmaktadır. Bu eğilim bir kesim tarafından devam ettirilse de 1970’lerden sonra kalkınma ile teknik bilgi arasında ilişki kurulmuş ve yaygın eğitim kavramı teknik bilgi içeriğiyle kullanılmıştır. Bu değişimde dünyadaki ekonomik anlayışta yaşanan gelişmelerin yanı sıra ülkedeki ekonomik ve siyasi aktörlerin etkisi de bulunmaktadır.

Kalkınma Düşüncesinin Kurumu Olarak Halk Eğitimi Merkezleri ve Faaliyetleri

Yeni bir yetişkin eğitim projesi olarak halk eğitimi faaliyetlerinin planlanması 1952 yılında Halk Eğitimi Bürosu’nun kurulması ile başlamıştır. Büronun kurulmasında 1951 yılında ülkeye davet edilen ve Millî Eğitim Bakanlığı’na yetişkin eğitimi ile ilgili bir rapor sunan Watson Dickerman’ın teklifi etkili olmuştur (MEB, 1973, s. 28). Halk Eğitimi Bürosu’nun kurulmasından sonra köylerde Halk Okuma Odaları ve ilçelerde Halk Eğitimi Merkezleri açılmaya başlanmıştır. Çalışmalar UNESCO tarafından desteklenmiş ve UNESCO’nun desteği ile 1957 yılında Hasaoğlan Atatürk İlköğretim Okulu’na bağlı bir Temel Eğitim Merkezi kurularak yerli ve yabancı uzmanların katılımıyla halk eğitimi ve toplum kalkınması denemeleri yapılmıştır (MEB, 1973, s. 28).

Halk eğitiminin Milli Eğitim Bakanlığında genel müdürlük düzeyinde ilk örgütlenmesi 1956 yılında Halk Eğitimi Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Müdürlüğün kuruluş kanununda yürüteceği işler on beş maddede sıralanmış ve halk eğitimi toplumun her alanı ile ilişkilendirilmiştir. (MEB, 1956, s. 3, 4) Okuma yazma öğretimi ile mesleki eğitimlerin yanısıra çeşitli kültürel eğitimler, halk eğitimi uzmanlarının yetiştirilmesi, yayın yapılması ve halk eğitimi ile ilgili gelişmelerin takibi müdürlüğe verilen görevlerdir. Görevler arasında doğrudan toplum kalkınması kavramı kullanılsa da “vatandaş topluluklarının problemlerini çözmeye, kalkınma ve ilerlemelerini kendi ellerine alma işlerinde teşkilatlanmalarına yardım edilmesi” (MEB, 1956, s. 4) ifadesi halk eğitimi ile toplum kalkınması arasında ilişki kurulmuştur. Kanunun gerekçelerini açıklayan bölümde ise halk eğitiminin demokrasinin bir gereği olduğu, iktisat, savunma, kültür ve sağlık bakımından zorunluluğu, devletle halk arasındaki işbirliğini sağlayacağı, bakanlığın çalışmalarında işbirliğini sağlayacağı belirtilmiştir (MEB, 1956, s. 7–12).

Kurulan bu genel müdürlük 1960 sonrasında Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü ismini almış ve ülke çapında kurulmaya başlanan halk eğitimi merkezlerine ait yönetmelik 01 Haziran 1963 tarihinde yayınlanmıştır. Yönetmelikte halk eğitimi merkezlerinin amaçları iki maddede sıralanır:

- a) Vatandaşlara Atatürk devrimlerinin manasını kavratmak; Cumhuriyet esaslarını ve demokratik yaşayışı benimsetmek, yurt ölçüsünde kökleştirmek; demokratik yaşayışın temeli olan hür disiplin, karşılıklı sevgi, saygı ve hoş görürlük duygularını geliştirmek,
- b) Vatandaşlara bilgi, hüner kazandırmak; vatandaşların bilgi ve hünerlerini, davranışlarını ve değer hükümlerini geliştirmek ve ilerletmek suretiyle toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik eğitsel yollarla yardım ve kılavuzluk etmektir (Resmi Gazete, 1963, s. 11).

Belirtilen bu amaçlar doğrultusunda halk merkezlerinin görevleri yönetmelikte okuma yazma kursları ile genel ve mesleki kurslar düzenlemek, hizmet ettikleri bölgenin tarihi, turistik ve kültürel yapısını araştırmak ve yapılacak araştırmaları desteklemek, okuma salonları açmak, kütüphaneleri desteklemek, kadın dernek ve kuruluşları ile iş birliği halinde kadınların sosyal hayatta aktif hale getirmek için çalışmalar yapmak, boş zamanların etkili ve verimli değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, “vatandaşlara, ihtiyaçlarını sezdirerek, onlarda öğrenme, daha iyi ve daha ileri bir hayat seviyesine ulaşma isteğini uyandırmak; problemlerini kavramlarına, çözmelerine ve bu yönde örgütlenmelerine eğitsel yollarla yardım etme” (Resmi Gazete, 1963, s. 11, 12) olarak sıralanmıştır. 1964-1967 yılları arasında bu müdürlük Köy İşleri Bakanlığı'na 1967 yılında ise tekrar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu dönemde köy kalkınması ile birlikte ele alınan halk eğitimi merkezleri 1962-1966 yılları arasında köy önderleri yetiştirme eğitimleri yapmış özellikle öğretmen, muhtar ve imamlar bu proje kapsamında eğitimlere alınmışlardır (MEB, 1973, s. 76). Halk eğitimi merkezlerinin belirlenen amaç ve görevleri dönemin halk

eğitimi tartışmalarında ileri sürülen fikirler ile birinci ve ikinci kalkınma planlarındaki önerileri yansıtmaktadır.

Halk eğitimi merkezlerinin sayısı 1960 yılında 22 iken 1970 yılında 334'e çıkmıştır. Bu on yıllık sürede merkezler kültürel eğitimler, teşkilatlanma eğitimleri, estetik eğitimi ile sanat ve meslek eğitimi başlığında dört ana grupta eğitimler yürütmüştür. Kültürel eğitimler başlığı altındaki faaliyetler konferans, açık oturum, sohbet ve eğitim toplantıları, belirli gün ve haftaların kutlanmasıdır. Teşkilatlanma eğitimleri daha çok toplum kalkınmasını hedef edinmiştir. Bu hedef doğrultusunda bu başlık altındaki faaliyetler kooperatif, dernek, birlik ve kulüp kurulması teşvik edilmesine yönelik faaliyetler ile "halkla birlikte mahalli programlar hazırlama, mahalli ve saha elemanları yetiştirme, köy gençlerinin eğitim ve teşkilatlanmalarını" sağlanmasına yönelik faaliyetlerdir. Estetik eğitimini tiyatro, müzik, konser, spor, mahalli oyunlar, milli ve mahalli bayramların kutlanması ve anma programlarından oluşmaktadır. Sanat ve meslek eğitiminde ise halıcılık, yün, örgü, trikotaj, dokuma, battaniye, ağaç oyma ve kakmacılık, taş işlemeciliği ve toprak işleri, sim sarma, sap ve lif örücülüğünden oluşan el sanatları, mahalli ve turistik sanatlar, tarım sanatları olarak nitelenen aile konserveciliği, marmelat, reçel, meyve ve sebze kurutma, şıra, sirke ve şarap yapma ile ev aile yönetimi, biçki-dikiş, yemek, temizlik, çocuk bakımı, teknolojik gelişmeleri tanıtma ve benimsetme eğitimleri yapılmıştır (MEB, 1973, s. 83, 84).

1973 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Halk Eğitimi Yıllığı 1960-1970 isimli yayında halk eğitiminin ülkedeki temel meselelerin çözülmesinin bir aracı olduğu belirtilerek halk eğitiminin gereği on bir maddede açıklanmıştır. Bu maddelerdeki

halkımız kaderine razı ve mütevekkildir. Çeşitli olaylar onda güvensizlik uyandırmış, şüpheciliği geliştirmiştir. Halkı boş ve yanlış inanışlardan kurtarmak, toplumun doğru düşünme ve iyiyi, güzeli bulma, ayırma yeteneklerini beslemek ve geliştirmek gerekmektedir" ve "toplumun yapısını ve değer sistemlerini ilerleme ve kalkınmaya uygun bir ortam yaratacak yönde geliştirmek suretiyle toplumda özellikle küçük birimlerinde gerekli ortam yaratma, bireyleri kendi sorunlarını kavrayabilen, çözüm yollarını bulan, kendi kendine karar veren, kaynakları en iyi şekilde kullanacak kendi gücüyle, devlet olanaklarını birleştirebilecek hale getirmek gerekir (MEB, 1973, s. 16, 17).

ifadeleri dönemin hakim yetişkin eğitimi anlayışını ve eğitim politikalarını net bir biçimde göstermektedir. Halk eğitimi ekonomik ve sosyal kalkınmayı, ilerleme ve modernleşmeyi sağlayacak bir araç olarak görülmüş ve halk eğitimi merkezlerinin örgütlenmesi bu doğrultuda yapılmış ve faaliyetler yürütmesi sağlanmıştır.

Sonuç

Konu olduğu zaman ve mekandan bağımsız olarak "ilerleme", "büyüme", "gelişme", "modernleşme" olgularını bünyesinden barındıran kalkınma söylemi dünya ajandasında İkinci Dünya savaşı sonrası döneme damgasını vuran kavramların en öne çıkanlarından

bir tanesidir. İlk adımda ekonomik bileşenleri çağrıştırıyor olsa da kalkınma ideali hem süreç hem de sonuç aşamalarından sosyal değişkenlerde bağımsız düşünülemez. Tüm toplumsal kurumlar arasında var olan sürekli ve karşılıklı etkileşim sürecinin yansımaları temelde iktisat kurumu içerisinde gerçekleşen kalkınma hedefleri için de geçerlidir.

“Az gelişmiş”, “gelişmekte olan” ya da “gelişmemiş” şeklinde nitelendirilen ve çoğunlukla batı dışı coğrafyalarda yer alan ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki zaman diliminde ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere her açıdan ilerlemesini önceleyen kalkınma ideali birbirlerinin ezeli rakibi olan sanayileşmiş ülkelerin dahi üzerinde mutabık oldukları bir hedefe dönüşmüştür. Çoğunlukla uluslararası kuruluşlar ve Batılı ülke yönetimleri tarafından desteklenen kalkınma söylemi zaman içerisinde planlı kalkınmaya doğru evrilmiş ve ilerleme çizgisindeki yolculuklarında “yeterince” hızlı olmadığı düşünülen ülkelere sosyo-ekonomik gelişim reçeteleri sunulmuştur. Bu yol haritaların öne çıkan maddelerinden bir tanesi de eğitimidir. Örgün eğitimin yanında yetişkin eğitimi aracılığı ile de kalkınma hedefine giden yolda hızlı bir ilerleme katedileceği görülmüştür.

Sosyal ilerlemenin bir aracı (Lindeman, 1945, s. 4) olarak görülen yetişkin eğitimi dönemsel ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli içerik değişikliğine uğramıştır. Yetişkin eğitim programlarının kısa süreli ve esnek olması dönemsel ihtiyaçlar üzerinden yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan istenilen hedeflere hızlı bir şekilde ulaşmada örgün eğitime göre daha avantajlı olan yetişkin eğitimi bu özelliği nedeniyle değişim dönemlerinde her zaman ön planda olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı kapitalizmi Keynesci refah politikalarını uygulamaya geçirmiş, batı dışı toplumlara ise refaha ulaşma yolu olarak sanayileşme yoluyla kalkınma gösterilmiştir. Kalkınmanın planlı bir yolla gerçekleştirilmesi bu toplumlara yapılacak dış yardım ve yatırımların temel şartı olarak sunulmuştur. Bu şart “az gelişmiş” ülkelerin sisteme entegrasyonunu kontrollü bir şekilde sağlama amacı taşımakta ve müdahaleye olanak sağlamaktadır (TMMOB, 2007, s. 6). Batı tarafından Batı dışı toplumlara önerilen planlı kalkınma yaklaşımına uygun toplumsal yapıya ulaşma isteği döneme ait yetişkin eğitim anlayışını ortaya çıkarmış ve halk eğitimi kavramı dönemi simgeleyen kavramlardan birisi haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de de halk eğitimi kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Ancak halk eğitiminin temel bir eğitim politikası haline gelmesi 1960 sonrasında, hızla, ilçelerde halk eğitimi merkezlerinin açılması ile gerçekleşmiştir. Kalkınma, modernleşme ve ilerleme kavramları ile doğrudan ilişkili olarak kullanılan halk eğitimi bu doğrultuda örgütlenmiş ve halk eğitimi merkezlerinin program içerikleri bu amaç üzerinden düzenlenmiştir.

1960'dan günümüze kadar Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetişkin eğitimlerini yürüten taşra teşkilatı halk eğitimi merkezi olarak adlandırılmakla birlikte program içerikleri dönemlere göre değişmiştir. Bu değişim merkez teşkilatının adlandırılması üzerinden de görülebilir. 1960 yılında kurulan Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü yerini 1977 yılında Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne, 1978 yılında Çıracılık Eğitimi Genel Müdürlüğü'ne 1983 yılında ise Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bırakmıştır. Bu durum sosyal ve kültürel değerler sistemine yönelik eğitim programlarından mesleki eğitimin öne çıktığı programlara geçişten kaynaklanmaktadır. 2011 yılından itibaren ise günümüzün yetişkin eğitimi anlayışını yansıtan hayat boyu öğrenme kavramını merkezine alarak Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü adını taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- 1961 Anayasası. (1961, 07 09). *1961 Anayasası*. 09 19, 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- Adelman, I. (2000). *Fifty years of economic development: What have we learned?* Paper prepared for the World Bank European Annual Bank Conference on Development Economics, World Bank, Washington, D.C. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/625131468761704307/pdf/28737.pdf>
- Alkın, İ. (1970). Türkiye'de sanayi politikası. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4), 377-423.
- Barbaros, F. ve Karatepe, İ. (2009). 60'lı yıllarda Türkiye'ye planlamadan bakış. *Ege Akademik Bakış*, 9(1), 261-289.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (t.y.). *Sürdürülebilir kalkınma amaçları nelerdir?* <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
- Birleşmiş Milletler. (2000). *Binyıl kalkınma hedefleri*. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/millennium-development-goals.html>
- Buyruk, H. (2016). Ekonomik kalkınma hedefinden bin yıl kalkınma hedeflerine: Eğitim-kalkınma ilişkisine dair bir çözümleme. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 111-142.
- Coven, M., & Shenton, R. (1995). The invention of development. In J. Crush (Ed.), *Power of development* (pp. 27-44). Routledge.
- Crewe, E., & Harrison, E. (1999). *Whose development: An ethnography of aid*. Zed Books.
- Crush, J. (1995). Imagining development. In J. Crush (Ed.), *Power of development* (pp. 1-27). Routledge.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci beş yıllık kalkınma planı*. Yazar.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı*. Yazar.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı*. Yazar.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı*. Yazar.
- Esteva, G. (2010). Development. In W. Sachs (Ed.), *The development dictionary: A guide to knowledge as power* (2nd ed, pp. 1–24). Zed Books.
- Fitcher, J. H. (2016). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, çev.). Anı Yayıncılık.
- Geray, C. (1968). Toplum kalkınmasının ekonomik ve sosyal yönleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 19, 155–166.
- Geray, C. (1978). *Halk eğitimi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Köymen, N. (1960). *Büyük aydınlığa doğru*. Nebioğlu Yayınevi.
- Kurtkan, A. (1975). Sosyolojik açıdan eğitim yoluyla kalkınmanın esasları. *Halk Eğitimi*, 2–5.
- Lindeman, E. (1945). Adult education. *The Journal Of Educational Sociology*, 19, 4–13.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1956). *Halk eğitimi umum müdürlüğü kurulması hakkında kanun lahiyası ve mucip Sebepleri*. Maarif Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). *Halk eğitimi yıllığı 1960-1970*. Yazar.
- Okçabol, R. (2006). *Halk eğitimi (yetişkin eğitimi)*. Ütopya yayınevi.
- Resmi Gazete. (1960, 10 5). *Devlet planlama teşkilâtının kurulması hakkında kanun*. s. 2274–2276.
- Resmi Gazete. (1963, 06 01). *Halk eğitimi merkezleri yönetmeliği*. s. 11–13.
- Rist, G. (2010). Development as a buzzword. In A. Cornwall & D. Eade (Eds.), *Deconstructing development discourse: Buzzwords and fuzzwords* (pp. 19–29). Practical Action Publishing and Oxfam.
- Rostow, W. W. (1960). *The sages of economic growth: A communist manifesto*. Cambridge University Press.
- Sachs, W. (2010). *The development dictionary: A guide to knowledge as power* (2nd ed). Zed Books.
- Takım, A. (2012). Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67, 165.
- TMMOB. (2007). *Ülke örnekleri ile kalkınma ve sanayileşme modelleri TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu*. Yazar.
- Türk, H. (1968). Niçin halk eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 87–110.
- wikipedia.org. (t.y.). *İnsani Gelişme Endeksi*. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsani_Geli%C5%9Fme_Endeksi

